

A GÖRÖG KATOLIKUSOK HELYZETE ERDÉLYBEN AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

LUKÁCS IMRE RÓBERT
tanársegéd (Győri Hittudományi Főiskola)

A rítusvita, vagy az egyik rítusról a másik rításra áttérésnek a kérdése akkor válik érthetőbbé, és akkor tudjuk megérteni az adott kor embereinek a vallásukat érintő döntését, ha az életükön keresztül vizsgáljuk meg ezt a zűrzavaros időszakot, amelyben ők elsősorban a nemzetiségüket, földjüket és vallásukat védtek. A Botej Jánosokról, Péter Imrékről, Roska Miklósokról és még nagyon sokukról szeretnék szólni, akik valamikor az 1890-es években születtek, és a két világháború között éltek viszontagságos éltüket.

Ezek az emberek többszörösen is kisebbségi sorsban éltek. Egyrészt a rítusuk miatt, másrészt aztán az elszakított területeken inkább ragaszkodtak a magyarságukhoz, mint a görög katolikus rítushoz, és így kétszeresen is elnyomottakká váltak. A gyulafehérvári érseki levéltár dokumentumai alapján megfigyelhető, hogy a magyar anyanyelvű görög katolikusok egészen 1930-ig inkább felvállalták maguk és gyermekeik számára is a kisebbségi sorsot és az elnyomást, veszélybe hozva ezzel munkahelyüket és előrehaladásukat, mintsem hogy román görög katolikusnak nevezzék, vagy tartsák őket.

A hajdúdorogi egyházmegye létrehozása, mint a görög katolikus magyarság megmentésére hozott próbálkozás nem érte el a célját. 1920 előtt, de főleg ez után az egymást követő események viharában, amikor emberi számítás szerint jobban megérte románnak és román görög katolikusnak lenni, ezek az emberek megmaradtak magyaroknak és az előnyökkel egyáltalán nem járó római katolikus rítusra kérték az átvételüket.

Évszázados fejlődés eredményeként a vegyesen élő különböző nemzetiségű román, rutén, magyar anyanyelvű, görög szertartású katolikusok a családi és gazdasági kapcsolatoktól függően egymás nemzetiségébe kölcsönösen beolvadtak. Erdélyben a görög katolikusok nagyobb része román anyanyelvű volt, de voltak rutén és magyar anyanyelvűek is. Ezeknek nagy többsége magyarnak vagy székelynek vallotta magát. Egyesek közülük már a századforduló körül igyekeztek a latin szertartást felvenni, hogy még a látszatát is elkerüljék a román eredetnek.

Csak egy esetet mutatunk be, de ehhez hasonló kérések százával érkeztek a gyulafehérvári püspökségre.

Jobai János, petrozsényi főgimnáziumi tanár, a rítusváltoztatás kérésével fordul a gyulafehérvári püspökséghez. Kérésének alátámasztására következő indokokat hozza fel: „Kicsi koromtól mindig édes anyanyelvemen végeztem az imáimat, szentségekhez a római katolikus szentegyházban járulok. Oláhu! egyetlen szót sem értek, s így a görög katolikus templomot fel sem keresem, noha, mint gimnáziumi tanár, az ifjakra mérten ez nem helyes.” A kérelmező kijelenti, hogy kérése elutasítása esetén „az erőszakos út keresésétől sem riadok vissza”.¹

A petrozsényi főesperes plébános levelében megerősíti Jobai János indokait, aki szerint a kérelmező valóban nem tud románul, és a görög katolikus szertartás nyelvét nem érti. A plébános biztosítja a püspökséget arról, hogy a fent említett személy eddig is a latin rítus szerint gyakorolta a hitét és ezután is ebben a formában szeretné folytatni. A püspök a levelek kézhezvétele után azonnal arról kér lelkiismeretes jelentést, „hogy nem fenyegeti-e az illetőt az oláh nemzetiségű görög katolikus szertartásban hitközömbösség vagy hitehagyás veszedelme”. Amikor a plébános által felterjesztett információ alapján úgy látják, hogy ennek a veszélye fennáll, akkor a püspök átveszi Jobai Jánost a felsorolt indokok alapján a latin rítusra.²

Úgy az erdélyi, mint a szatmári latin egyházmegyék területén elmagyarosodott görög katolikusok, latin rítusúvá akartak lenni, mivel a görög katolikusok és az ortodoxok is a vallást egyben nemzetiségi hovatartozásként kezelték. A görög katolikus püspökök pedig az engedély megtagadásával vagy halogatásával próbálták megakadályozni. E körülmény miatt egyre több görög katolikus, hitének teljes elhagyására kényszerült.³

Az 1930-as népszámlálás szerint a görög katolikusok 81,4%-a falun élt, és 65,2%-a őstermeléssel foglalkozott. Ez utóbbiak jelentős része zsellér és néhány holdas kisgazda volt.⁴

Akadtt néhány görög katolikus hívő, aki még az első világháború előtt a királytól kapott nemesi rangot, vagy a két világháború között beosztásánál fogva jelentős szerepet játszott a társadalomban. Voltak köztük miniszterek, minisztériumi főtitkviselők, polgármesterek, egyetemi tanárok, bírák stb. De egészében véve a görög katolikuság az ország legszegényebb, leghanyagoltabb és legelmaradottabb néprétege

¹ *Püspöki iratok*, GYÉL, 5336/1918.

² *Püspöki iratok*, GYÉL, Num. 6924/1918.

³ Mailáth püspököt aggodalom töltötte el a gyakori rítusváltoztatás érdekében történő hitehagyás, s 1904 szept. 16-i körlevelében püspöki engedélytől tette függővé azoknak a protestánsoknak vagy felekezetenkülieknek az egyházba való visszavételét, akik eredetileg latin, görög vagy örmény szertartásúak voltak. Egyúttal érvénytelennek nyilvánította az illetőknek engedély megadása előtt esetleg mégis megtörtént felvételét, illetőleg visszavételét a katolikus egyházba. Rendelkezésével utólagosan rendes útra akarta terelni a rítusváltoztatásokat, kieszközölve vagy a görög katolikus püspökök, vagy közvetlenül Róma engedélyét. Legfőbb törvénynek a lelkek üdvösségét tekintette, s vissza akarta terelni az egyházba azokat a volt görög katolikus szertartású hívőket, akik azért szakadtak el tőle, mert magyarok voltak, illetve magyaroknak vallották magukat. Előfordult ugyanis, hogy a görög katolikus püspökök megtagadták a kérelmezőtől a latin szertartás felvételére az engedélyt, s az illetők ekkor hátat fordítva a katolikus egyháznak, protestánsok lettek. Mailáth püspök a helyzetet konkrét esettel feltárta Rómába. MARTON JÓZSEF: *Az erdélyi /gyulafehérvári/ egyházmegye története*. Gyulafehérvár, 1993, 172–173.

⁴ SZÁSZ ZOLTÁN: *Erdély története*. Budapest: Akadémia Kiadó, 1988, 17–42.

volt. A társadalom tudatában a görög katolikus vallás úgy élt, mint „szegények vallása”. Abban az időben az emberek értékét az anyagi javak bősége, az „előkelő származás” határozta meg. Tehát ahogy a társadalom a görög katolikusokról gondolkodott, egyenlő volt a kiszolgáltatottsággal, a védtelenséggel, a megbélyegzéssel.⁵

Az is előfordult, hogy a görög katolikusokat politikailag megbízhatatlan embereknek tüntették fel. A magyarországi görög katolikusok helyzetének legfájdalmasabb következménye a sorozatos rítusváltoztatás volt. Szertartásváltoztatás szörványosan mindig is előfordult, de a politikai változások miatt szinte rítusváltoztatási mozgalom zajlott le az egyházmegyékben. Ennek a jelenségnek a legtöbbször nem vallási, nem lelki okai voltak. Sokak szemében ugyanis a görög szertartás elhagyása társadalmi előrelépést jelentett: aki a görög szertartást elhagyta, az a szegények, a parasztok vallásáról az „úri vallásra” tért át; s többé már senki nem vonta kétségbe a magyarságát sem.

A román egyházi és állami kimutatások görög katolikus magyarok létezését egyáltalán nem ismerték el, jóllehet e területen Trianon előtt 84 000 görög katolikus magyar élt. A román görög katolikus egyház a nacionalizmus úttörőjének bizonyult; a magyar egyházközségekre magyarul alig tudó papokat küldtek, a magyar liturgikus nyelvet egyáltalán nem engedélyezték, csak a prédikációt lehetett a nép nyelvén mondani.⁶

Az első világháború végét jellemző általános szétomlásban és átrendeződésben, 1918. december 1-jén Gyulafehérváron az Erdély Romániával való egyesülését szorgalmazó román álláspont diadalmaskodott és került kifejezésre.

A Román Nemzeti Tanács december 1-jére, Gyulafehérvárra hívta össze a nagy nemzeti gyűlést, amelyen kimondták Erdélynek Romániával való egyesülését.⁷ Ehhez csatlakoztak 1919-ben a szászok, majd a svábok. 1920. június 4-én jött Trianon, amely Erdélyt és a Magyar Alföld egy részét – 103 093 km² nagyságban – Romániának ítélte.

A béketárgyalások után (1919 – 1920), a kisebbségek kérdése Európa problémája is lett, amely aztán a világot is érintő problémává nőtte ki magát.⁸

Európa új térképe szerint 40 millió ember olyan államban találta magát, ahol mint nemzeti kisebbség élhetett.

A soknemzetiségű Ausztria – Magyarországnak a helyébe lépő utódállamok szintén többnemzetiségűre sikerültek, s bennük ugyan úgy nem volt egyenjogúság, mint ahogy a Nagy – Magyarországon sem volt. Az utódállamok is különbséget tettek egyfelől az államalkotó uralkodó nemzet és annak nyelve, a hivatalos államnnyelv között, s másfelől a nemzeti kisebbségek, a „nemzetiségek” között.⁹

⁵ PIRIGYI ISTVÁN: *A magyarországi görög katolikusok története*, 126.

⁶ PIRIGYI ISTVÁN: *A görög katolikus magyarság története*, 66.

⁷ Vö. SZÁSZ ZOLTÁN: *Erdély története*, III. Budapest: Akadémia Kiadó, 1988, 1701–1724. A gyulafehérvári pontok szövegét lásd DOMOKOS PÁL PÉTER: *Rendületlenül*. Eötvös Kiadó, Szent Gellért Kiadó, 68–69.

⁸ Lásd V TEODOR: *Nationalitätenkonflikt und Volksgruppenrecht im 20. Jahrhundert*, I. Vienna: Entwicklung, Rechtsprobleme, Schlussfolgerungen, 1977, 120.

⁹ Dr. Eduard Benes, Csehszlovákia egyik alapítója, külügyminisztere, majd elnöke, a párizsi békekonferenciához benyújtott memorandumában még arról írt, hogy Csehszlovákia a második Svájc lesz Európában. Ehelyett az alkotmányozó nemzetgyűlésnek az első dolga volt a csehszlovák köztársaságot a csehek és szlovákok államának proklamálni. Lásd LÁSZLÓ T. LÁSZLÓ: *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*. Budapest: Szent István Társulat, 2005, 22–26.

Ennek az állapotnak a logikus következménye volt azután az, hogy az utódállamok az ekként felfogott nemzeti érdeküknek megfelelően mindent elkövettek, hogy az előző kor magyarosításainak eredményeit megsemmisítsék, és saját nemzetüket a kisebbség rovására erősítsék.

A kisebbségi sorsba került magyarok körében csakhamar nyilvánvalóvá vált az is, hogy a román ígéretés, a nemzetközi konvenciók aláírása ellenére a több mint kétmilliónyi magyarnak semmi beleszólása nem volt a politikai életébe.

Erdélyben a nemzeti kisebbségek erre a helyzetre különféleképpen válaszoltak. A magyarok többsége passzív ellenállást tanúsított, de a kisebbségi helyzetüket felismerve egyre jobban nőtt többségükben a tenni akarás vágya.¹⁰

1921-ben szavazták meg a parlamentben Alexandru Avarescu agrárreformját, ahol a katolikus egyház elveszítette vagyona nagy részét.¹¹ Az agrárreform során Erdélyben mindegyik egyház veszített a vagyonából, kivéve az ortodox egyházat, amely a leggazdagabbá vált.¹²

Az Észak-Erdélyre vonatkozólag végrehajtott adatgyűjtés eredménye szerint Észak-Erdély területén a nem román egyházaktól összesen 136 140 katasztrális holdat sajátítottak ki, míg a román egyházaktól mindössze 5582 katasztrális holdat. Eszerint tehát a nem román egyházak a veszteségben 96%-al, a román egyházak pedig 4%-al szerepelnek.¹³

A magyar kisebbség azonban nemcsak a földjét veszítette el, hanem ezt követte az iskolák bezárása, a román rendőrség önkényes letartóztatásai és a magyar vállalatok

¹⁰ Az első lépés politikai téren történt 1921. január 9-én, a Magyar Szövetség megalapításával. A Magyar Szövetség feladata az volt, hogy a magyarokat képviselje a romániai politikai életben.

Bár a párizsi (kisebbségi tárgyalás) 1919. december 9-én kimondta, hogy a kisebbségek joga, hogy politikai szervezeteket hozzanak létre, a román kormány gyorsan betiltotta a Magyar Szövetség tevékenységét. A gondolat azonban, hogy a Szövetséget újraindítsák egészen 1930-as évek végéig megmaradt.

1921-ben, Kós Károly kezdeményezésére, kiadják a „Kiáltó Szó” újságot. A szerkesztők írásaikban arra szólították fel Erdély magyarságát, hogy vállaljanak aktív szerepet a politikai életben.

1921 júniusában, szintén Kós Károly kezdeményezésére megalapítják a Magyar Néppártot. Ez a párt volt az első politikai szervezete a magyar középosztálynak, amely egységbe tömörítette őket Erdélyben. A következő évben, 1922. február 22-én a konzervatívabb szervezetet, a Magyar Nemzeti pártot alapítják meg. Ez a két csoportosulás 1922. december 28-án egyesült, létrehozva az Országos Magyar Pártot.

Az Országos Magyar Párt nemzetiségi programját a gyulafehérvári és a párizsi kisebbségi gyűlés határozataira alapozta. Ez a szervezet aktívan képviselte a magyarok jogait a román parlamentben, ahol koalícióra léptek a Románia Néppárttal. 1927-ben az Országos Magyar Néppárt egyesült a Német Párttal és egymást támogatva az országos választásokon, nyolc magyar és hét német került be az alsó házba, valamint egy magyar, a szenátusba.

A Nemzeti Liberális Párt volt elsősorban a felelős a kisebbségek elnyomása és jogainak eltiprása miatt. Lásd C. A. MACARTNEY and A. W. PALMER: *Independent Eastern Europe*. London: 1932, 210; W. ARNOLD: Rumániens Volksgruppenpolitik von den Karlsburger Beschlüssen 1918 bis zur Gegenwart. In *Monatshfte für Auswärtige Politik*, 5, 1938, 1070; *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, III, Das Schicksal der Deutschen in Rumänien, ed. by the Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte, Berlin, 1957.

¹¹ DOMOKOS i. m. Vö. *Erdély története*, III, 1731–1743.

¹² A. MIRCEA: *Biserica Romana Unita. Doua sute cinnzeci de ani de istorie*. Madrid, 192.

¹³ VENCZEL JÓZSEF: *Az erdélyi földbirtokreform*. Kolozsvár, 1942, 134.

bezárása. Az erőszakos románosítás, különösen Székelyföldön¹⁴ arra ösztönözte a magyarokat, hogy tömegesen települjenek át Magyarországra.¹⁵

Az idegen uralom alá jutott magyarságnak a megalázása, uralkodó nemzetből éppen csak megtúrt kisebbséggé degradálása, mely sokak számára állásvesztést, teljes anyagi tönkremenetelt jelentette, rengeteg szenvedéssel és keserőséggel járt, s veszteségeik mind anyagi téren, mind kulturális téren kétségbeejtően súlyosak voltak.

Annak ellenére, hogy az 1918. december 1-jei pontok között nagylelkű ígéretek voltak, a Romániában levő katolikus egyház egyre nehezebb helyzetbe került. A katolikus és a protestáns egyházak, amelyek a háború előtt részt vettek a magyarosításban, a fordulat után az új rezsimnek magyartalanítási törekvéseinek előszeretettel kiszemelt céltáblái lettek. Az állam elsősorban az ortodox egyházat támogatta és azokat, akik ahhoz csatlakoztak. A latin katolikus püspökökre egyre nagyobb nyomás nehezedett. Egyesek üldözéseknek voltak kitéve, másoknak mozgási szabadságukat korlátozták. A hatóságok lábball tiporták a lelkiismereti szabadságot és a vallásszabadságot, gyakori volt az erőszakos áttérítés, és a magyar nemzetiségű papok zaklatása.¹⁶

Románia már 1919-ben felvette a diplomáciai kapcsolatot a Szentszékkal, a konkordátum megkötése végett, hogy a trianoni szerződés révén, az ország területén lakó nagyszámú latin és görög szertartású katolikus hívő helyzetét rendezze. A tárgyalások 1920-ban elkezdődtek el. A román kormány az egyházmegyéek számát beolvasztással akarta csökkenteni és az uralkodó főkegyúri jogának elismerését is kérték. Az erdélyi püspökök ezt a tervezetet elutasították és miután az újságokból kellett értesülniük arról, hogy a Szentszék a hátuk mögött az egyházmegyéek felosztásáról tárgyal, Mailáth G. Károly, erdélyi püspök, személyesen Rómába is utazott, hogy a reális helyzetet feltárja és a görög katolikus propagandát ellensúlyozza.

A görög katolikusok egyházuk vezető szerepéről álmodoztak az új hazában. Ezt magasabb képesítésétől, a román nemzeti öntudat kialakításában¹⁷ játszott fontos

¹⁴ 1918 és 1924 között 197000 – zömében tisztviselő hagyta el Romániát. Vö. *Erdély története*, III, 1742–1743.

¹⁵ Vö. PAKOTS KÁROLY: A szatmári egyházmegye története. In *Az erdélyi katholicizmus múltja és jelene*, 475.

¹⁶ SALACZ i. m. 55–57.

¹⁷ A román történészek legyen az görög katolikus vagy görög keleti, legfőbb törekvésüknek azt tartották, hogy az erdélyi román nemzeti öntudat és az összes románok politikai uniója eszméinek fonalát minél messzebb tudják visszafelé követni a múltban, másrészt pedig, hogy kimutassák a román irredentizmus jogosultságát a magyar elnyomás részleteinek feltárásával. Magától értetődik, hogy ez az előre megfogalmazott történelemszemlélet a letűnt évszázadokat csupa szabadsághősökkel népesíti be s a történetírók ezek kultuszának papjává avatja, az eseményeket magukat pedig mintegy a jó és a rossz princípiumainak mitikus harcává egyszerűsíti le. A pozitív pólus természetesen a románság: ő az egyetlen őslakó, gyökeres nép Erdélyben, melynek története tulajdonképpen a románság története; a földdel, a tájjal összenőtt politikai, társadalmi szervezet, kultúrát itt kizárólag a románok képviselték. Velük szemben a magyarok késői betelepülők, intézményeik, kultúrájuk gyökértelen import, tömegeket sohasem jelentettek, hanem csak egy vékony uralkodó réteget, melynek fölénye a nyers ököljogon alapult. A jobbágyorsba süllyesztett románság mind nemzetisége, mind görögkeleti vallása miatt megvetés és üldözés céltáblája volt, bár két keze munkájával ő tartotta fenn az államot és henyéltó magyar urait. Lásd P. NICOLAE și M. IOAN.,: *Avram Iancu*, Bucuresti, 1920; *Contributium la istoria ziaristiceii romanesti ardelene*, Sibiu, 1926; S. DRAGOMIR: *Istoria desrobirii religioase a Romanilor din Ardeal*, I – II, 1920–1930; *Avram Iancu*, Bucuresti, 1924; *Nicoale Balcescu in Ardeal*, Cluj, 1928; *Un precursor al unitatii nationale: profesorul ardelean C. R. Vivu*, Bucuresti, 1929.

szerepének elismerésétől, az első erdélyi kormánytól és természetesen az általa sürgetett konkordátumtól várta.

Netzhammer, római katolikus érsek, megállapítja, hogy a görög katolikus románok a háború után Rómában azt a reménységet keltették, hogy a román ortodoxok át fogják térni a római katolikus vallásra. E reménységek hatása alatt „a győzelem friss mámorában íródtak le a Szentszéknek Romániával való első Konkordátum tervezetei” – írja Netzhammer –, amelynek éle a Romániához került katolikus magyarság ellen volt fordítva, nevezetesen a nagyváradi és szatmári két magyar püspökség megsemmisítésére. Rómában, Netzhammer megállapítása szerint, gyanakvóan és vádlón tekintettek mindenkire, aki a görögkeleti románok áttérésére vonatkozó szép reménység megvalósulásában kételkedett.¹⁸

A görög katolikusok azt gondolták, hogy majd tömegesen térítik át az ortodoxokat a katolikus egyház kebelére. A Szentszék az információk hiányában ezt az ötletet elfogadta, sőt azt a szándékát látta megvalósíthatónak, hogy Bukarestből egy katolikus centrum lesz, amely majd az egész Balkánra kihatással lehet.¹⁹

1922-ben az uralomra jutott Bratenu nevében, Banu vallásügyi miniszter megy Rómába a tárgyalások folytatására. A tárgyaláshoz leült felek nem tudták a román kormány és a Szentszék eltérő álláspontját egyeztetni.²⁰ A holtpontra jutott tárgyalást 1924-ben folytatták. Mailáth püspök és Angelo Maria Dolci nuncius készítették el javított tervezetet, amely ezúttal sem volt elfogadható, mert maga a püspök is úgy látta, hogy jobb lenne egy konkordátum nélküli helyzet, mint egy konkordátumos, amely rosszabb helyzetet teremt, másrészt pedig a tárgyalások elakadásához az ortodox egyház hozzáállása is közrejátszott.

A konkordátum megkötésére 1927. május 10-én került sor, annak ratifikálására pedig 1929. június 12-én. A konkordátum mindenben inkább a románoknak kedvezett, de biztosította a püspökök szabad tevékenységét, Rómával való kapcsolattartását és jogi személynek ismerte el az egyházi intézményeket és szerzetesrendeket.²¹

A Romániához csatolt területek négy latin szertartású római katolikus püspöki széke közül a román kormány kívánságára a Szentszék az ősi nagyváradi püspökséget a szatmárnémetivel egyesítette, s mind ebben, mind a temesvári egyházmegye élére német nemzetiségű püspököket állított, akiktől a kormány elvárta, hogy az állami hatóságokkal közreműködjenek az elmagyarosított svábok visszánémetesítésében, s a magyar iskoláknak és egyéb intézményeknek a németek kezére juttatásában.²²

¹⁸ JANCÓS BENEDEK: A katolikus egyház helyzete Romániában. *Magyar Szemle*, 25 (1928), 59.

¹⁹ Vö. MARTON JÓZSEF: *Az Erdélyi (Gyulafehérvári) egyházmegye története*. Glória, Gyulafehérvár, 1993, 158; A. MIRCEA i. m. 14–149.

²⁰ Püspöki szék betöltése, a szatmári és nagyváradi püspökségek, a katolikus iskolák és az un. Patrimonium Sacrum.

²¹ A. MIRCEA i. m. 180–183.

²² Ez a szándék világosan kifejezésre jutott az 1927-ben kötött konkordátumot kommentáló román sajtóban, amely bizonyosra vette, hogy a nagyváradi püspökségnek a szatmárnémetihez való kapcsolása után a Szentszék „a román kormány óhajlásának megfelelően olyan magyarul is tudó egyházi férfival tölti be, aki nem osztozik a szatmári káptalan sovén magyar felfogásában, mely mindenáron akadályozza az állítólag 45 000 főnyi elmagyarosított szatmári sváb visszánémetesítését”. Idézi az újság megnevezése nélkül, lásd JANCÓS BENEDEK: A katolikus egyház helyzete Romániában. *Magyar Szemle*, IV (1928), 63.

Románia latin szertartású római katolikusai fölött a primátus, egyházmegyéje ősiességét, kiterjedését és híveinek számát tekintve az erdélyi püspököt illetve volna meg,²³ azonban Róma mégsem a kimondottan magyar jellegű gyulafehérvári széket emelte érseki rangra, hanem a Bukarestit, úgyszólván hívek nélkül.²⁴

A Szentszék engedékenységének az utódállamokkal szemben azonban megvolt a határa. Az új rezsimnek nemzeti szükségletei iránt kezdetben messzemenő megértést tanúsított, de ez nem jelentette azt, hogy hajlandó lett volna az illető kormányok magyarellenes politikájának a szolgálatába szegődni. Ez megmutatkozik a román konkordátum megkötésénél is, s még inkább az erdélyi katolikus státus körülöttei vitában.²⁵

A Vatikán nem siette el a szétszakított egyházmegyei határok véglegesítését sem, ezzel a tetteivel pedig azt a hitet keltette a magyarokban, hogy a trianoni határokat csak átmenetinek tartja. Rómának ez a mindent megfontoló politikáját az idő igazolta, amikor alig húsz év elteltével a határok ismét megváltoztak, s a Magyarországhoz 1938 és 1941 között visszacsatolt területeken a régi egyházkormányzatot minden nagyobb zökkenő nélkül²⁶ vissza lehetett állítani.

Évszázadokon keresztül Erdély volt a vallásszabadság, a tolerancia és a másság elfogadásának a földje. Amikor máshol Európában vallásháborúk dúltak, Erdély volt az első olyan hely, ahol a vallásszabadságot törvénybe iktatták.

1544 és 1575 között 22 olyan törvényt hagytak jóvá, amely a lelkiismereti szabadságot biztosította.

Az első világháború előtt az ortodox egyház volt a többségi és egyben a hivatalos egyház Romániában. 95%-a román királyságnak az Ortodox Egyházhhoz tartozott.²⁷

Az egyházak és a román állam közötti feszültség akkor kezdődik el, amikor az első világháború után új területeket kapcsolnak hozzá. A vallási egység megszűnt a román királyságban, amikor hozzákapcsolták Erdélyt, Bánátot, Besszarábiát és

²³ Jancsó Benedek adatai szerint 375 325 római katolikus hívőből 347 417 vallotta magát magyar anyanyelvűnek, 15 770 volt német, 3 343 román és 8 795 egyéb. *Magyar Szemle*, IV (1928), 63.

²⁴ Egy 1948-as kimutatás szerint a bukaresti érsekség területén 60 000 római katolikus élt, míg Gyulafehérváron 400 000, Temesváron 380 000, Szatmáron 202 000, Iasiban 140 000. Lásd B. ARISTIDE: *La Chiesa del Silenzio*, Roma: Edizioni Paoline, 1953, 88.

²⁵ Mivel a konkordátum nem rendelkezett világosan a Státusról, sőt a támadások román részről mindinkább fokozódtak, Róma az erdélyi magyar katolikusok kérelmére hosszú és nehéz tárgyalások után 1932 -ben egy új egyezményben rendezte a Státus ügyét. A románok elérték azt, hogy a Státus mint jogi személy megszűnt létezni. Ugyanakkor azonban vagyonára és intézményeire nem teheték rá a kezüket, ugyanis azokat a Szentszék átruházta az újonnan megalapított „Gyulafehérvári Latin szertartású Római Katolikus Egyházmegyei Tanácsra”. Ez a megoldás tulajdonképpen a Státusnak változott szervezettel és új néven való fennmaradását biztosította. Vö. SZÁSZ ZSOMBOR: Az erdélyi római katolikus státus. *Magyar Szemle*, XVII (1933), 193–200, 290–296.; SCHEFFLER JÁNOS: Az Erdélyi Katolikus Státus küzdelmes húsz éve. *Magyar Szemle*, XL (1941), 299–310.

²⁶ Itt azonban megjegyzendő, hogy amikor a magyar kormány az 1940-ben visszacsatolt Észak – Erdélyben a román görög katolikus egyház fölött kívánta a régi jogait érvényesíteni, ez a törekvése Rómában az ebben az ügyben illetékes Tisserant bíboros ellenállásba ütközött. Vö. CSIZMADIA ANDOR: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Budapest: Akadémia Kiadó, 1966, 338.

²⁷ ELEMÉR ILLYÉS: *National Minorities in Romania – Change in Transylvania*. New York: Columbia U. P., 1982, 132.

Bukovinát. Ennek a beavatkozásnak nagyon mély és komoly politikai és szociális következményei lettek.

A földrajzi határok a különböző felekezetek között egybeestek a legtöbb esetben a különböző nemzetekhez való tartozás határaival. Általában egy egyházhoz való tartozás, egy adott nemzethez való tartozást is jelentette. Továbbá az egyházak a nemzeti öntudat erősítését fontos tevékenységüknek tartották és a történelmi szerepükkel ebben a folyamatban szintén számolni kellett.

A újonnan létrehozott Románia nem hagyatkozhatott egyedül csak a románság védelmezőjére, az ortodoxiára. A kisebbségek egyházai, a két világháború közötti elnyomás idején, még fontosabb tényezőkké váltak, nemcsak a vallás, kultúra, hanem a szociális és a politikai szférában is.

A vallási helyzetet még jobban bonyolította a másfélmillió görög katolikus jelenléte.²⁸ Az ún. *Scoala Ardeleana*, amely már a XVIII. században elkezdte a román öntudatra ébresztés kitaró munkáját, amelyben a görög katolikus klérusnak nagyon fontos szerepe volt.²⁹

Az 1923-ban megjelenő szabadelvű alkotmány cikkelyei ugyan hozzák az 1918-as gyulafehérvári és az 1919-es párizsi kisebbségi szerződés értelmében Romániára rótt nemzetiségi jogegyenlőséget elrendelő határozatokat, de általánosságban beszélnek az emberi jogokról, egyenlőségről és nem tesz említést a nemzetiségek önkormányzatáról, kulturális és vallási érdekeinek védelméről.

A 137. cikkely biztosította az egyházak vallásgyakorlásának szabadságát, de a 22. cikkely csak az ortodox és görög katolikus egyházakat nyilvánította „román” egyházaknak.³⁰

A kisebbségek államjogi kereteit a gyulafehérvári határozatok 3. cikkelye, a Párizsban 1919. dec. 9-én aláírt kisebbségvédelmi szerződés, valamint a trianoni békeegyezmény szabták meg, amelyeket Romániában törvénybe is iktattak.

A gyulafehérvári határozatok III. 2. pontja szerint „az összes hitfelekezetek egyenjogúak és az autonómia joga megilleti őket.” A párizsi külön egyezmény biztosítja a törvény előtti egyenlőséget faji, nyelvi, vallási különbség nélkül. A Katolikus Egyház vallási és iskolai berendezése szempontjából különösen fontosak az egyezmény 9., 10., 11. cikkelyei. A 9. cikkely értelmében: „azok a román állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi románállampolgárok. Nevezetesen hasonló joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat vagy más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják, és vallásukat szabadon gyakorolhatják.”³¹

²⁸ J. CRISIAN: *Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Union der Rumänen in Siebenbürgen unter Leopold I.* Hermannstadt, 1882, 223.

²⁹ H. KEITH: Samuel Clain and the Rumanian Enlightenment in Transylvania. *Slavic Review*, XXIII, 4, 1964, December, 660–675.

³⁰ A. MIRCEA: *Biserica Romana Unita. Doua sute cinnzeci de ani de istorie*, 144–145.

³¹ A 10. cikkely második bekezdése szerint „azokban a városokban vagy kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak faji, vallási vagy nemzeti kisebbségekhez tartozó román állampolgárok, ezeknek a kisebbségeknek jelentékeny részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek az élvezetéből és felhasználásából, amelyek a városok költségvetéséből származnak.”

Az 1923. március 28-án szentesített új alkotmány a fenn jelzett ígéretekből egyes jogokat kifejezetten törvénybe iktatott. Konstantin Dissescu bukaresti egyetemi tanár, egykori igazságügyi miniszter vezetésével készült el, hosszas előkészítő és egyeztető munka után az alkotmány. Március 29-én a *Monitorul Oficial*-ban hirdették ki és ezáltal hatályossá vált.³²

1928. április 22-én tették közzé Romániában az új vallásügyi törvényt, amely részletesen szabályozta az állam és a különféle egyházak viszonyát. A vallásügyi törvény kialakulásánál azonban nagyon sok tényező közrejátszott. A régi Romániában az egyház mindig is államegyház volt, amelyet a egyes politikai pártok saját céljaiknak megfelelően irányítottak és használtak fel. Az ortodox egyháznak elismert privilégiumai is voltak.

Az ortodox egyháznak a görög katolikus egyházzal együtt valamennyi püspöke tagja lett a szenátusnak, míg a többi egyházak főpapjai közül csak egy, s ez is csak azoknál az egyháznál, melyekben a hívek létszáma a 200 000-et elérte.

A kultusztörvény szerint Romániában az egyházaknak öt csoportja alakult ki: 1. uralkodó egyház (ortodox) 2. kiváltságos egyház (görög katolikus) 3. történelmi egyházak (latin, rutén, görög és örmény szertartású katolikus, református, evangélikus, unitárius, örmény, zsidó stb.) 4. elismert egyház (baptista) 5. el nem ismert egyházak (nazarénusok, adventisták stb.). A kultusztörvény az egyházak között már elnevezés szerint is különbséget tett, mert a két román egyházat „egyháznak”, míg a többieket kultuszoknak nevezte és mint ilyeneket különböztette meg. Az egyházak eme egyenlőtlen közjogi helyzete mindvégig változatlan maradt Nagy-Romániában.

A fenti megkülönböztető előírások az új, 1938-ban kiadott román alkotmányban is majdnem szó szerint szerepeltek. Így tehát az egyházak közötti jogegyenlőség Nagy-Románia egész fennállása alatt sem papíron, sem a valóságban nem volt meg.

A törvény részletesen intézkedik a vallásváltoztatás formaságairól is. Az áttérést az anyakönyvi hivatalnak kell bejelenteni, ahonnan értesítik az érdekelt lelkészt. 30 napon belül az áttérési nyilatkozat visszavonható, azután lesz végérvényes. Áttérhet minden 18 évét betöltött állampolgár. A gyermekek a szülők vallását követik. Vegyes vallású családokban az apa állapítja meg a gyermekek vallását.

Hivatalos ünnepeken az egyházak kötelesek istentiszteletet tartani. Az államnak felügyeleti és ellenőrzési joga van a vallásfelekezetek felett.³³

A gyermekek vallásának megállapítására vonatkozólag e törvény 47.–50. cikkelye így intézkedik.³⁴

nálásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékony célra fordítanak. A 11. cikkely értelmében „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közsületeknek a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.” MARTON i. m. 152.

³² Vö. BALOGH LÁSZLÓ: *Románia története*. Budapest, 2001, 81.

³³ MARTON i. m. 157.

³⁴ 47. cikkely – A gyermekek, akiknek szülei ugyanazon valláshoz tartoznak, a szülők vallását követik. Ha a szülők egyike más vallásra tér, a 18 éven alul levő neme szerinti gyermekek követik az áttérő szülő vallását.

Ha a házastársak közül az egyik a másiknak vallására tér át, a 18 éven aluli gyermekek a szülők közös vallását követik.

Amint a szövegből látható, a kultusztörvény a vegyes házasságból született gyermekek vallására vonatkozóan semmiféle előzetes megállapodást nem ismer el, hanem a vallás megállapításának jogát kizárólag az apára ruházza. Ezt az intézkedést önmagában véve is igazságtalannak kell mondani, hiszen a gyermekek vallásos nevelésére mind a két szülőnek egyenlő joga van. A *potestas patria*-nak ilyen egyoldalú kihangsúlyozása ezen felül célzatosnak is látszik. Román impérium alatt, legalább a városokban a magyar kisebbségi férfiak jórészt nem tudván elhelyezkedni, nem is nősülhettek; így a vegyes vallású házasságok férfi jegyese túlnyomó százaléka román volt. Az állam asszimiláló szándékának egyik jó eszköze lehetett az atyának ez a kizárólagos hatalma, amellyel az anya, természet adta joga ellenére is élhetett és valóban élt is sok esetben. A törvényhez adott végrehajtási utasítás a reverzálisokra vonatkozólag a törvénynek visszaható erőt is tulajdonított: „A gyermek vallásának megállapítására vonatkozólag akár 1928. április 22-ét megelőzően, akár azután kötött megegyezések semmiek és hatálytalanok. Hasonlóképpen semmis az e célból a házasság tartama alatt létrejött minden megegyezés.” A törvény célzatosságát eléggé elárulja ennek az intézkedésnek ez az indoklása; „mert nem korlátozható az apa választási joga”.

A főpásztorok esküvel is megerősített írásos megegyezést kívántak a két jegyes-től a születendő összes gyermekek katolikus keresztelésére és nevelésére nézve, a férfi jegyesnek pedig külön, eskü alatt meg kellett ígérnie, „hogy mint apa, a születendő összes, mindkét nemű gyermekeit a törvényben biztosított jogainál fogva az állami anyakönyvvezető előtt római katolikus vallásúnak fogja kijelenteni és bejegyezteti.”

Valóban ennél nagyobb „*moralis certitudo*”-t Romániában nem lehetett biztosítani. Ha az apa görög keleti vallású, hozzá állami alkalmazott volt, akkor alig lehetett mást remélni, mint az összes gyermekeknek ortodox vallásra való bejelentését. Ortodox vallású állami anyakönyvvezető előtt más bejelentés alig is volt lehetséges, ha

Ha a szülők nem ugyanazon vallásúak, az atyának jogában áll minden egyes gyermeknél külön megállapítani, hogy a szülők két felekezete közül melyikhez tartozik. Ez egyszer s mindenkorra történik és pedig a gyermek polgári anyakönyvelésekor.

A házasságkötés előtt létrejött bármiféle megegyezés a gyermekek vallására nézve semmis és érvénytelen.

Ha a gyermekek atyja elhalt, ez a jog átszáll az anyára.

48. cikkely – A törvénytelen gyermekek anyjuk vallását követik.

49. cikkely – A lelelengyermek, ha semmiféle jeltől nem lehet következtetni az ő, vagy szülei vallására, annak a vallását követi, aki nevelését vállalja; ha pedig menhelyen (gyermekotthonban) helyezik el, vallása a következő szempontok szerint állapítatik meg:

- a) ha a menhelyet valamely felekezeti intézmény tartja fenn, az illető intézmény vallását követi;
- b) ha a menhelyet község vagy vármegye tartja fenn, a községben vagy megyében lakók többségének a vallását követi;
- c) ha a menhelyet az állam tartja fenn, a gyermekek az ortodox vallást követik.

50. cikkely. – örökbefogadás esetén a teljesen árva 13 éven aluli gyermekek az örökbefogadó vallását követhetik ennek az anyakönyvvezető előtt kifejezett óhajára.

Ha mindkét házastárs közös megegyezéssel örökbefogad valakit, az árva gyermekek vallása a 47. cikkely értelmében állapítatik meg.

Ha az örökbefogadott gyermekek mindkét szülője, vagy közülük csak az egyik van életben, a gyermekek csupán ezek előzetes beleegyezésével követhetik az örökbefogadó vallását. Vö. *Erdélyi Tudósító*, XXI évf. Kolozsvár, 1942/2, 23.

az apa meg is tette volna, a bejegyzés mégis sokszor az ortodox hit javára került az anyakönyvbe.

A román kultusztörvénynek volt egy egészen speciális különlegessége: 21. cikkelyében a román görög katolikus (román egyesült) kultuszt és a római katolikus kultuszt két különböző vallásnak minősítette, egyikről a másikra „áttérni” is lehetett, így az ilyenek közt létrejött, vegyes szertartású házasság is vegyes házasságnak számított, az ilyen házasságból származott gyermekek „vallását” is az apa állapította meg. Az erdélyi római katolikus püspökök a vallásügyi törvény megjelenése utáni egyik beadványukban ez ellen tiltakoznak, és a törvényjavaslatuk szerinti megváltoztatását kérik.³⁵

Ha az apa görög katolikus volt, akkor az Egyház törvényei szerint jogosan jelenthette be összes gyermekeit görög katolikusnak. De ha ő maga csak államjogilag „tért át” görög katolikus vallásra, akkor a gyermekeket is így jelenthette be. Sokszor az állami tisztviselők a görög katolikus anya esetén sem fogadtak el más bejelentést, csak „román vallásra”.³⁶

A görög katolikusok között egyre több lett azoknak a száma, akik a magyar nyelvet használták. Ezek a létszámban is nagy közösségek azzal ostromolták a Szentszéket, hogy számukra új egyházmegyét alapítson, akik között a magyar nyelv a használatos, de a liturgiában továbbra is a Szentszék által jóváhagyott liturgikus nyelvet használják.³⁷

Ferenc József király, mint legfőbb kegyúr,³⁸ a magyar közjog előírásainak megfelelően 1912. május 6-án megalapította a hajdúdorogi egyházmegyét, X. Szent Pius pápa pedig a S. Congregatio Consistorialis által 1912. június 8-án kiadott *Christifideles Graeci* kezdetű bullával kanonizálta azt. Az új egyházmegye belső felosztásához szintén Ferenc József engedélye kellett.³⁹

³⁵ Ad. Art. 41.: Privitor la schimbarea riturilor diferite ale Bisericei Catolice ar fi luat pe seama propozițiunea privitoare al art. 21., cea ce ar fi mai conform si principiului legii in art. 12. si proiectului de Concordat art. 2.

Ad. Art. 21.: Intre cultele istorice catolice de rit roman si cei de rit latin se socotesc ca diferite culte, macar dupa legile bisericesci sunt aceleasi culte, si nu sunt mai departe de la Biserica Romano Catolica, decat cei catolici de rit armen sau ruten. Cerem declararea, ca cultele catolice de rit diferit sunt aceleasi culte si schimbarea ritului nu se supune formalitatilor prescrise in art. 41. ci se face conform legii Bisericii Catolice. *Püspöki iratok*, GYÉL, Num. 1301/1929.

³⁶ MARTON i. m. 169.

³⁷ Vö. PIRIGYI i. m. 130.

³⁸ A főkegyúri jog a Szentszék által az apostoli királynak adományozott személy szerinti különleges kiváltság, amit senki másra átruházni nem lehet. Lásd LÁSZLÓ LÁSZLÓ: *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*, 173.

³⁹ Miklósy püspök előterjesztésére a király 1915. szeptember 6-án az egyházmegyében öt főesperesi kerületet állított fel. Majd hosszas előkészítés után, 1916. június 24-én megtörtént a paróchiáknak esperesi kerületekbe való beosztása is. Az egyházmegye igazgatási rendszere a következőképpen alakult:

- 1) A székesegyházi főesperesség 3 esperesi kerülettel (hajdúdorogi, érmelléki, nagylétai) és 28 paróchiával.
- 2) A szabolcsi főesperesség 4 esperesi kerülettel (karászi, máriapócsi, nyírbélte-ki, nyíregyházi) és 33 paróchiával.
- 3) A szatmári főesperesség 5 esperesi kerülettel (batizvásári, csengeri, nyíri, nagykárolyi, szatmárnémeti) és 43 paróchiával.
- 4) A zempléni főesperesség 3 esperesi kerülettel (bodrogközi, hegyaljai, miskolci) és 24 paróchiával.
- 5) A székelylegyházi főesperesség 4 esperesi kerülettel (csiki, háromszéki, marosvásárhelyi, udvarhelyi) és 35 paróchiával. Lásd PIRIGYI i. m. 141.

A magyarországi görög katolikusok mindenkor tanújelét adták hithűségüknek, valamint az Apostoli Szentszékhez való ragaszkodásuknak. A pápák viszont egyházi szervezetük kiépítésével is elő akarták mozdítani fejlődésüket. Új egyházmegyéket létesítettek számukra, ha a hívek létszámának növekedése, vagy más szempontok azt szükségessé tették, így IX. Pius pápa a román görög katolikusok részére megalapította a lugosi és a szamosújvári püspökséget, valamint a gyulafehérvár – fogarasi érseki tartományt.

Úgy a római katolikus, mint a görög katolikus liturgia főfelügyeleti és rendelkezési joga kizárólag a pápának van fenntartva és ezen fennhatóság alól ki nem vonhatja magát senki⁴⁰

A nemzetiségi jelleg elvesztése nemcsak az idegen nyelvűeket fenyegette Magyarországon, hanem a nemzetiségi tömbökben elszórtan élő magyarokat is. A magyarságra nézve ott vált a helyzet veszélyessé, ahol az idegen nyelvű liturgia is elősegítette az elmagyartalanodást. Az ungvár – munkácsi és eperjesi rutén, továbbá a gyulafehérvár – fogarasi, a nagyváradi és a szamosújvári román nyelvű görög katolikus egyházmegyék területén, vagy az ezen egyházmegyék püspökeinek joghatósága alá tartozó számos magyar plébánián kötelező volt az illető egyházmegyék hivatalos (ósláv vagy román) liturgiájának végzése.

A hajdúdorogi egyházmegye alapításának gondolata a román görög katolikus főpásztoroknak is sok vitára adott alkalmat. Már az előkészítő tárgyalások megindulása után Mihályi Viktor balázsfalvi érsek (1894 – 1918) levelet intézett a bécsi nunciaturához, amelyben azt kérte, hogy román egyházközségeket a püspök beleegyezése nélkül ne csatoljanak az új egyházmegyéhez.

A románok most már elismerték azt, amit addig nem akartak bevallani, hogy tudniillik sok magyar van a román görög katolikus egyházban. Tiltakozásukkal csak az új püspökséghez csatolandó községek számát akarták csökkenteni. „Elismerjük – írta a balázsfalvi érsekség félhivatalosan – hogy a mi híveink között sokan vannak olyanok, akik egészen elveszítették román nyelvüket, akár azért, mert talán sohasem használták azt, akár mivel pásztoraiknak néminemű béresekhez hasonlóan nem volt gondjuk juhaikra [...]. Jó tehát, mindazok számára, akik sok állhatatossággal kérték [a püspökséget], létesítsék, de csak nekik, román községeket ne csatoljanak az új püspökséghez.”⁴¹

A román érseki tartomány főpásztorai 1912. február 17-én értekezletet tartottak, melynek határozata alapján emlékiratot nyújtottak be Rómába.⁴² A román görög kato-

⁴⁰ Vö. GRIGÁSSY GYULA: *A magyar görög katolikusok legújabb története*. Ungvár, 1913, 89.

⁴¹ *Ziarul Unirea*, Balázsfalva, 1912. szeptember 7.

⁴² A memorandumban leszögezzük:

1. Maga a nyelv, melyet valaki beszél, nem egyetlen kritériuma a nemzetiségnek. A magyar nyelvet valamennyi értelmiségi román beszéli, s két-három évtized múlva beszélni fogja az ország egész lakossága. Ezért az új egyházmegyébe átengedik azokat a paróchiákat, melyeknek hívei nem románok; de nem szívesen engedik át azokat, melyeknek hívei a társalgásban a magyar nyelvet használják, a román szertartáshoz azonban ragaszkodnak.

2. Az énekek a liturgia lényeges elemei, tehát a liturgián még énekelni sem lehet magyarul.

A memorandum előterjesztése után Radu Demeter nagyváradi (1903–1920) és Hossu Bazil szamosújvári (1911–1915) püspökök tárgyalásokat folytattak Rómában. A felállítandó egyházmegye területét a Szent-

likus püspöki kar a pápához küldött memorandumában leginkább ennek lehetősége ellen tiltakozott. „Azt hisszük – írták a püspökök –, hogy teljesen megfelelünk a Szent-szék és a királyi kormány intencióinak, ha rendelkezésükre bocsátjuk mindazokat a plébániákat, amelyeknek hívei nem románok. De nehezünkre esik azokat a plébániákat átengedni, melyeknek hívei, habár mindennapi társalgásukban inkább a magyar nyelvet használják, mint a románt, de román szertartásukat mégsem akarják elhagyni.”⁴³

A beosztás ellen itt-ott még voltak panaszok, de a tárgyilagosabb románok maguk is elismerték, hogy a hajdúdorogi püspökséghez csatolt vagy csatolandó hívek már nem románok. Így egy brassói hetilap cikke mindenek előtt őszintén beismerte, hogy „ez a püspökség a magyar népnek csak védelmi és nem támadó intézménye akar lenni [...]. Ennek ellenére – állapítja meg – reánk, románokra nézve mégis bizonyos veszedelmeket rejt magában. A bekebelezendő hívek között nagyon kevés román van, mert a 35 székely plébániában a hívek anyanyelve ugyanis magyar volt. Ha már az egyesült egyháznak 200 év alatt nem sikerült ezeket elrománosítani, úgy a jövőben sem sikerült volna.”⁴⁴

Az újonnan megalapított hajdúdorogi egyházmegye az erdélyi területeken már nem tudta megtartani az ott élő görög katolikus magyarokat a görög katolikus rítusban. Létrehozása, nemcsak a román görög katolikusoknak jelentett problémát, hanem nagyon sok ellenszenvet szült a római katolikus papságban is. Az esetek többségében a két szertartáshoz tartozó katolikus pap, akik ugyanazon a területen dolgoztak, nem tudtak együttműködni, sőt inkább az ellenségeskedés volt a jellemző. Nagyon sok vitára adott alkalmat a kepe és a hívek pasztorálása, pontosabban elpasztorálása. Állandó volt a vitatkozás és egymás feljelentése az állami és egyházi hatóságoknál. Az egyházmegye létrehozatala hívek életében sem hozott változást, mert nekik a görög katolikus rítus egyet jelentett a román nemzetiséggel és román görög katolikus egyházzal. Nagyon sok olyan település a hajdúdorogi egyházmegye határain kívül maradt, ahol elég nagy számban éltek magyarok. Ezek a plébániák továbbra is a román görög katolikus püspökök joghatósága alá tartoztak. A magyar görög katolikus egyházmegye határain kívül rekedt magyar görög katolikusok így még több kéréssel ostromolták a gyulafehérvári püspököt. 1920 után pedig még erősebb az ellenállás és a visszatartás a híveknél, különösen, ha erőszakosan akarják a görög katolikus szertartásban megtartani, vagy oda visszatéríteni.

György Imre plébános Brassóból, Szilágyi György kérést terjeszti fel elbírálás végett. Szilágyi György most költözik Brassóba. Eddig a hajdúdorogi görög szertartású katolikus egyházmegyéhez tartozott, de mivel ennek határai Brassót nem foglalják magukba, nem szeretné, ha vallási kötelességének csak az oláh nyelvű görög katolikus templomban tudna eleget tenni. Azt sem szeretné, ha gyermekeit hittanra románul tanítanák és ők ott románul feleljenek. Továbbá azt sem szeretné elszenvadni, hogy őt görög katolikus oláhnak hívják. Ha a szertartásváltoztatás nem sikerül és őt oláhnak

szék már meghatározta, de kívánságukra 8 nagyváradi, 3 szamosújvári és 4 balázsfalvi egyházmegyéi paróchiát visszahelyezett a román főpásztorok joghatósága alá. Lásd PIRIGYI i. m. 109.

⁴³ *Ziarul Unirea*, Balázsfalva, 1912, október 1.

⁴⁴ *Desteptarea*, 1912, július 8.

fogják hívni, akkor a vallást is kénytelen lesz elhagyni, hogy ettől a megaláztatástól megmeneküljön. Családja magyar érzése nem tűrheti, hogy vonatkozásba hozzák egy olyan nemzettel, amelyben, mint az utóbbi események igazolják, oly sok hazaáruló akad.⁴⁵

A válaszlevélben a kérvényezőt és családját átveszik a latin rítusba, azzal a megokolással, hogy a városban a latin szertartáson kívül más magyar katolikus egyházközség sincsen, ahol vallási kötelezettségüknek eleget tehetnek.⁴⁶

A görög katolikusok „lelki eltévelyedésének” megelőzésére, X. Szent Pius pápa 1905. febr. 18-án írásban, majd dec. 24-i kihallgatás alkalmával előszóban általános érvényű engedéllyel felhatalmazta Mailáth püspök urat, hogy amennyiben a görög katolikusok lelki eltévelyedés fenyegeti a rítusváltoztatás miatt, azért mert főpásztoraik az engedélyt nem adják meg, fölveheti a latin egyházba a görög püspökök akarata ellenére is. Mailáth püspöki élt ezzel az engedéllyel egészen 1928-ig.⁴⁷

1918-ban életbe lépett egyházi törvénykönyv 98. kánonja továbbra is a Szentszék engedélyétől tette függővé a rítusváltoztatást. Nem nyilvánította azonban semmisnek a rítusváltoztatással kapcsolatban adott korábbi engedményeket. Az illetékes Keleti Kongregáció pedig a gyakorlatban mindkét szertartású püspök engedélyét kívánta meg.

Az 1923-ban megjelent alkotmány a görög keleti és görög katolikus híveket román nemzetiségűeknek kívánta tekinteni, így a görög katolikus püspökök joghatósága alá került magyar anyanyelvű híveket is.⁴⁸ Ennek természetes következménye volt, hogy Mailáth felhatalmazásának a segítségével felvették a latin rítust. A görög katolikus püspökök kétségbevontak az engedélyük nélküli rítusváltoztatást, s ezért Mailáth püspök 1928-ban írt a Keleti Kongregációnak, hogy hagyják jóvá ezeket a rítusváltoztatásokat. A Kongregáció nem vonta kétségbe az eddigi rítusváltoztatások érvényességét, de gyakorlatilag Mailáth felhatalmazását visszavonta és a rítusváltoztatás engedélyezését az ország nunciására bízta.

Mailáth püspök felhatalmazásának visszavonása egybeesik a román kultusz-törvény megjelenésével, amely a vallásváltoztatás hivatalosságát az anyakönyvvezetőknek tulajdonította. Itt a latin és többi rítusról a görög a rítusra való áttérés nagyon könnyen és az „uralkodó” vallásra való térés még könnyebben ment.⁴⁹

⁴⁵ *Püspöki iratok*, GYÉL, Num. 2129/1917.

⁴⁶ *Püspöki iratok*, GYÉL, Num. 3168/1917.

⁴⁷ Vö. ADRIÁNYI GÁBOR: *Az egyháztörténet kézikönyve*. München, 1975, 247.

⁴⁸ A Romániához csatolt hajdúdorogi egyházmegyes paróchiák sorsának végleges rendezésére a Romániával kötött konkordátum után került sor. A konkordátum 1927. május 10-én jött létre. Ennek alapján XI. Pius pápa 1930. július 5-én kiadta a „*Sollemni conventioni*” kezdetű apostoli konstitúciót, melynek a Hajdúdorogi Egyházmegye is érintő intézkedései a következők:

1. A Szentszék Nagybánya székhellyel felállítja a máramarosi görög katolikus püspökséget. Ehhez csatolja a sireti apostoli kormányzó 8, s szamosújvári püspök 4, és a nagyváradai püspök 6 hajdúdorogi egyházmegyes paróchiáját (Nagykolcs, Csengerbagos, Övári, Pete, Szamosdob és Vetés).
2. A Hajdúdorogi Egyházmegye 35 székelőföldi és 22 eredetileg nagyváradai egyházmegyes román területen lévő paróchiáit visszarendelte az anyaegyházmegyek joghatósága alá.

A Szentszék ezeken az intézkedéseken akkor sem változtatott, amikor ezek a paróchiák a 2. bécsi döntés értelmében – három kivételével – néhány évre (1940–1944) visszakerültek Magyarországhoz. PIRIGYI i. m. 124.

⁴⁹ MARTON i. m. 173.